

Uloga strukturalnih i procesnih obiteljskih čimbenika u objašnjenju dječjeg nasilničkog ponašanja prema vršnjacima

Velki, Tena; Kuterovac Jagodić, Gordana

Source / Izvornik: **Ljetopis socijalnog rada, 2015, 22, 271 - 298**

Journal article, Published version

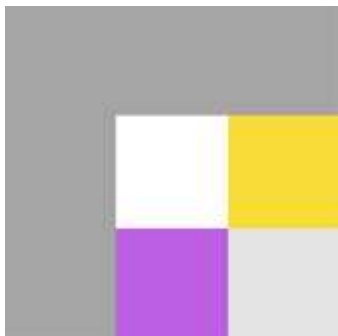
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.3935/ljsr.v22i2.22>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:141:371966>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-06**

Repository / Repozitorij:

[FOOZOS Repository - Repository of the Faculty of Education](#)

ULOGA STRUKTURALNIH I PROCESNIH OBITELJSKIH ČIMBENIKA U OBJAŠNJENJU DJEČJEGA NASILNIČKOG PONAŠANJA PREMA VRŠNJACIMA³

SAŽETAK

Socio-ekološki modeli, uz individualne čimbenike, naglašavaju i važnost kontekstualnih čimbenika za pojavu vršnjačkog nasilja, a među kojima se ističu obitelj i škola. Cilj je istraživanja provjeriti prediktivnu vrijednost nekih strukturalnih i procesnih obiteljskih varijabli te varijabli mezosustava obitelji i škole za objašnjenje tjelesnog i verbalnog vršnjačkog nasilja. U istraživanju je sudjelovalo 880 učenika od petog do osmog razreda osnovne škole, njihovi roditelji i razrednici. Podaci o nasilničkom ponašanju prikupljeni su samoprocjenama, samonominacijama i nominacijama učenika iz razreda. Podaci o roditeljskim postupcima prikupljeni su od dje-

¹ Doc. dr. sc. Tena Velki, psihologinja, e-mail: tena.velki@gmail.com

² Prof. dr. sc. Gordana Kuterovac Jagodić, psihologinja, e-mail: gkuterov@ffzg.hr

³ Preliminarni rezultati prikazani u sklopu 20. godišnje konferencije hrvatskih psihologa, Dubrovnik, 7.-10. studenog 2012.

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: Svibanj, 2014.
Prihvaćeno: Srpanj, 2014.
UDK 159.922.76
DOI 10.3935/ljsr.v22i2.22

Tena Velki¹

Sveučilište J. J. Strossmayera
u Osijeku

Fakultet za odgojne i
obrazovne znanosti

Odsjek za društvene znanosti

Gordana
Kuterovac
Jagodić²

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Ključne riječi:

obitelj, roditeljsko
ponašanje, SES, nasilničko
ponašanje prema
vršnjacima, višerazinsko
modeliranje.

ce, dok su roditelji dali podatke o socioekonomskom statusu obitelji, poznavanju djetetovih vršnjaka i uključenosti u djetetovo obrazovanje. Razrednici su izvjestili o učestalosti kontakata roditelja i škole. Podaci su analizirani multivarijantnim višerazinskim modeliranjem. Od demografskih varijabli obje vrste nasilničkog ponašanja objašnjava starija djetetova dob, a tjelesno nasilje još i muški spol. Od strukturalnih obiteljskih varijabli na individualnoj razini razlike u nasilničkim ponašanjima predviđa necjelovitost obitelji, a na međurazrednoj razini razlika u obiteljskim prihodima učenika. Od procesnih obiteljskih varijabli na individualnoj razini vršnjačko nasilje predviđaju učestalije kažnjavanje djeteta i slabiji roditeljski nadzor. Tjelesno nasilničko ponašanje na individualnoj razini predviđaju još i veća roditeljska popustljivost te veća roditeljska uključenost u obrazovanje djeteta. Verbalno se nasilničko ponašanje na međurazrednoj razini može predvidjeti na temelju nejednakosti obiteljskih prihoda unutar razreda, dok značajnih prediktora za tjelesno nasilničko ponašanje na međurazrednoj razini nema.

UVOD

Vršnjačko nasilje (engl. *peer violence*)⁴ podrazumijeva različite oblike nasilničkog ponašanja koje počinitelj nasilja čini nad žrtvom koja je iste ili slične dobi. Najčešće se razlikuje verbalno nasilničko ponašanje, koje uključuje verbalne prijetnje, zastrašivanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima i sl., i tjelesno nasilničko ponašanje koje se očituje u izravnom guranju, udaranju, šutiranju ili sputavanju drugog djeteta (Olweus, 1994.). U novije vrijeme govori se i o elektronskom nasilju kao i o različitim oblicima relacijskog nasilja (Olweus, 2010.). Metaanalitička istraživanja (Cook i sur., 2010.) pokazuju kako je u svijetu prevalencija činjenja vršnjačkog nasilja u učenika starije osnovnoškolske dobi (11-14 godina) između 16% i 20%. Uzimajući u obzir različite vrste vršnjačkog nasilja, Wang, Iannotti i Nansel (2009.) izvještavaju o najvećoj prevalenciji verbalnog nasilja (35% nasilnika), a zatim tjelesnog (13% nasilnika) dobivenoj na nacionalnom uzorku američke djece, a slične rezultate, 14,6% tjelesno i 17% verbalno nasilne djece, dobili su i Nansel i sur. (2001.) na reprezentativnom uzorku američke djece. Istraživanja elektronskog nasilja na učenicima starije osnovnoškolske dobi pokazuju prevalenciju od 4,5% do 12,9% (Williams i Guerra, 2007.). Istraživanja na uzorcima hrvatske djece (Buljan Flander, Ćorić Špoljarić i Durman Marijanović, 2007.; Profaca, Puhovski i Luca Mrđen, 2006.; Sušac, Rimac i Ajduković, 2012.) govore o nešto manjoj prevalenciji nasilja za taj

⁴ U daljnjem tekstu termin vršnjačko zlostavljanje (engl. *bullying*) i vršnjačko nasilje (engl. *peer violence*) koristit će se onako kako su ih upotrijebili autori izvornih referenci

dobni uzrast, a koja se kreće od 2,5% do 8% nasilne djece pri čemu autori ne razlikuju pojedine vrste nasilnog ponašanja poput verbalnih, tjelesnih i elektronskih oblika vršnjačkog nasilja.

Prevalencija vršnjačkog nasilja, osim o vrsti nasilja, ovisna je i o individualnim karakteristikama, odnosno i o spolu i dobi. Novija istraživanja jasno su pokazala kako su dječaci više tjelesno i verbalno nasilni, a kada su u pitanju relacijski i neizravni oblici nasilja, dječaci su podjednako, pa čak i nešto nasilniji od djevojčica (Olweus, 2010.). Nadalje, istraživanja su pokazala da zapravo porast nasilničkog ponašanja s dobi nije linearan, nego ima oblik obrnute U-krivulje (Olweus, 1998.). Tijekom osnovne škole dolazi do porasta agresije s dobi te najviše agresije i vršnjačkog nasilja iskazuju djeca u završnim razredima osnovne škole i nižim razredima srednje škole (Buljan Flander, Ćorić Špoljarić i Durman Marijanović, 2007.; Klarin, 2000.; Olweus, 1998.; Sušac, Rimac i Ajduković, 2012.).

Uz individualne karakteristike, ističu se i kontekstualni čimbenici, npr. školski i vršnjački, od kojih najznačajnije mjesto zauzima obitelj (Velki, 2012.b). U obitelji dijete uči što očekivati u odnosima s drugima, usvaja interpersonalne vještine i njihovu primjenu u socijalnim interakcijama. Obitelj pruža okolinu djetetovog razvoja (struktura) u kojoj se odvijaju važne interakcije, odnosno procesi. U skladu s tim, brojna istraživanja bavila su se strukturalnim i procesnim obiteljskim varijablama koje su povezane s vršnjačkim nasiljem (Baldry i Farrington, 2000.; Berdondini i Smith, 1996.; Knezović i Buško, 2007.; Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012.; Rigby, 1993.; Shields i Cicchetti, 2001.).

Jedna od često istraživanih strukturalnih varijabli je socioekonomski status obitelji (SES). Istraživanja su pokazala da je socioekonomski status negativno povezan s vršnjačkim nasiljem, tj. da su djeca iz obitelji u kojima su roditelji slabije obrazovani i imaju slabije prihode sklonija nasilju prema vršnjacima (Rivers, Duncan i Besag, 2007.; Wolke, Woods, Stanford i Schultz, 2001.). Također i djeca iz obitelji s većim brojem djece pokazuju više nasilničkog ponašanja, što je usko vezano i uz siromaštvo i niski SES (Kim-Cohen i sur., 2004.; Wolke i sur., 2001.). Osim financijskih problema, istraživanja su pokazala da djeca koja ne žive u cjelovitim obiteljima (npr. koja žive samo s jednim biološkim roditeljem) iskazuju više vršnjačkog nasilničkog ponašanja (Oliver, Oaks i Hoover, 1994.). Međutim, treba naglasiti da rezultati istraživanja u ovom području nisu jednoznačni, te neka pokazuju da razina obrazovanja roditelja, SES i struktura obitelji (razvedeni roditelji, ponovno vjenčani roditelji ili život s oba biološka roditelja) nisu povezani s vršnjačkim nasiljem (Sourander i sur., 2000.). Treba napomenuti da strukturalne obiteljske varijable najčešće nemaju izravan utjecaj na pojavu vršnjačkog nasilja, već djeluju putem medijatorskih varijabli kao što su roditeljski i odgojni postupci i obiteljsko funkcioniranje što pak utječe na razvoj vršnjačkog nasilja. Istraživanja su pokazala da siro-

maštvo povećava stres u roditelja što dovodi i do povećanja sukoba u obitelji, zlostavljanja i zanemarivanja, stroge discipline i kažnjavanja te slabog nadzora djece što posljedično vodi povećanju nasilničkog ponašanja prema vršnjacima (Dodge, Pettit i Bates, 1994.; Eisenberg, Damon i Lerner, 2006.). Nadalje, isti istraživači pro našli su da su stroga disciplina i kažnjavanje česti roditeljski postupci kod nasilne djece u obitelji niskog SES-a. Psihosocijalni problemi, poput agresije usmjerene prema sebi i drugima, stresa, depresije i dr., općenito su učestaliji među obiteljima niskog SES-a (Gullotta, Adams i Ramos, 2005.; Hill i sur., 1996.). Novija istraživanja pokazala su da je od same razine socioekonomskog statusa važnija nejednakost u socioekonomskom status, osobito prihodima, obitelji među djecom unutar škole koju dijete pohađa. Ukoliko su razlike u primanjima obitelji velike, djeca takvu nejednakost percipiraju nepravednom te se javlja i više nasilničkog ponašanja među djecom (Elgar i sur., 1999.).

Jasniji rezultati, s izravnijim utjecajem na razvoj vršnjačkog nasilja, dobiveni su za procesne varijable koji se odnose na mehanizme djelovanja obitelji. Autoritaran roditeljski stil odgoja pokazao se najboljim prediktorom nasilničkog ponašanja u djeteta (Baldry i Farrington, 2000.). Olweus (1998.) u svojim istraživanjima navodi da nedostatak topline i pažnje povećava vjerojatnost pojave kasnijeg nasilničkog ponašanja i neprijateljstva prema drugima, posebno kod dječaka. Djeca čiji su roditelji emocionalno hladni i nedostupni te su skloni psihološkoj kontroli u odgoju, pokazuju viši stupanj neprijateljskog ponašanja i agresije (Kuterovac Jagodić i Keresteš, 1990.; Palmer i Hollin, 2001.). Također i roditelji koji nisu u stanju uspostaviti jasne granice nasilničkog ponašanja prema vršnjacima, braći, ali i odraslima, tj. permisivni su prema iskazivanju agresije imaju nasilniju djecu (Smith, Twemlow i Hoover, 1999.). U obiteljima djece nasilnika roditelji češće kažnjavaju, prijete, koriste prisilu i moć kod uspostavljanja discipline (Schwartz i sur., 1997.; Shields i Cicchetti, 2001.), što rezultira time da djeca uče kako je agresija prikladan način rješavanja sukoba i to naučeno ponašanje prenose u odnose s vršnjacima. Nadalje, u obiteljima nasilne djece općenito se javljaju problemi u odnosima roditelja i djeteta (Nansel i sur., 2001.). U komunikaciji s djetetom roditelji nameću svoju moć i mišljenje bez obrazloženja što je posebice problematično kada komuniciraju s djetetom o rizičnim i problematičnim ponašanjima (Berthold i Hoover, 2000.).

Općenito, nasilna djeca dolaze iz obitelji koje su manje kohezivne i u kojima su roditelji slabo uključeni u djetetove aktivnosti, posebice majke (Berdondini i Smith, 1996.; Bowes i sur., 1994.; Olweus, 1994.). Istraživanja su pokazala da uključenost roditelja u obrazovanje djeteta igra važnu ulogu u sprječavanju pojave vršnjačkog nasilja. Djeca čiji su roditelji uključniji u njihov proces obrazovanja (dolaze na roditeljske sastanke i informacije, sudjeluju u djetetovim školskim aktivnostima, zadovoljni su školskim sustavom i sl.) u manjoj mjeri razvijaju nasilničko ponašanje za

razliku od djece čiji roditelji nisu uključeni u obrazovni proces (Rumberger, 1995.; Steinberg, 1996.). Općenito se roditeljska uključenost u obrazovanje djeteta pokazala višestruko korisnom. Kada su se roditelji uključili u obrazovanje djeteta, nakon lošeg uspjeha djeteta, ta su djeca pokazivala poboljšanje školskog uspjeha, općenito pozitivnije stavove prema školi te su poboljšala i ponašanje, npr. pristojnije se ponašala, nisu se suprotstavljala autoritetima, poboljšala socijalne odnose s vršnjacima i sl. (Comer i Haynes, 1991.; Kellaghan i sur., 1993.; Steinberg i sur., 1991.). Osim toga, posebice kod mlađe djece, veliku ulogu ima i roditeljsko poznavanje i utjecaj na odabir vršnjaka s kojima se dijete druži. Roditelji koji poznaju prijatelje svoje djece, njihove obitelji i općenito koji više pokazuju interes za djetetove vršnjake imaju djecu koja pokazuju manje nasilničkog ponašanja (Orpinas i Horne, 2006.).

Prijašnje studije (npr. Elgar i sur., 1999.; Rivers, Duncan i Besag, 2007.; Sourander i sur., 2000.; Wolke i sur., 2001.) nisu dale jednoznačne rezultate o ulozi obitelji u razvoju vršnjačkog nasilja, a posebice kada su u pitanju strukturalne obiteljske varijable. Nadalje, većina prijašnjih istraživanja nije se bavila obiteljskim prediktorima pojedinih vrsta vršnjačkog nasilja (kao što su verbalno i tjelesno nasilje koja se pokazala kao najučestalija). U istraživanjima nasilja među djecom često je nejasno radi li se o vršnjačkom nasilništvu ili zlostavljanju kao težem obliku nasilja, a također se i sama kriterijska varijabla vršnjačkog nasilja/zlostavljanja uglavnom mjeri samo jednom metodom pri čemu nisu korišteni podaci iz više izvora ili više različitih mjera. Mali broj istraživanja ispitivao je istovremeno veći broj obiteljskih prediktora (Espelage, Bosworth i Simon, 2000.; Orpinas i Horne, 2006.), a posebice nedostaje istraživanja koja su istovremeno ispitivala strukturalne i procesne obiteljske varijable, te interakciju obiteljskog i školskog sustava koja se pokazala značajnom za predviđanje vršnjačkog nasilja (Cook i sur., 2010.; Bowes i sur., 2009.).

CILJ

Cilj našeg istraživanja bio je provjeriti prediktivnu vrijednost nekih strukturalnih (cjelovitost obitelji, broj djece, SES) i procesnih (roditeljska uključenost u obrazovanje, poznavanje djetetovih vršnjaka, odgojni postupci – roditeljska toplina, intruzivnost, psihološka kontrola, roditeljski nadzor, popustljivost, induktivno rezoniranje i kažnjavanje), obiteljskih varijabli za objašnjenje pojave ukupnog (tjelesno, verbalno i elektronsko), tjelesnog i verbalnog nasilničkog ponašanja prema vršnjacima. Također smo uključili i obiteljske varijable koje su u interakciji s školskim sustavom, a to su roditeljski dolasci u školu, roditeljska uključenost u obrazovanje djeteta te nejednakost obiteljskih prihoda unutar školskog razreda koji dijete pohađa. Osim provjere značajnosti različitih prediktora, provjerili smo postoje li interakcije između spola i različitih roditeljskih ponašanja (induktivno rezoniranje,

kažnjavanje, toplina, intruzivnost, psihološka kontrola roditelja, roditeljski nadzor i popustljivost roditelja) te koje prediktorske varijable s druge razine modela (strukturnalne i procesne obiteljske varijable) variraju i na trećoj razini (školski sustav), odnosno ima li značajnog variranja između školskih razreda.

Kako prijašnja istraživanja nisu u potpunosti konzistentna u svojim nalazima vezanim uz ulogu obiteljskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilja, pretpostavili smo da je djelomični uzrok nekozistencije nalaza u korištenju različite metodologije (različite metode i izvori podataka), kao i u nerazdvajanju različitih vrsta vršnjačkog nasilja što smo i pokušali provjeriti u provedenom istraživanju. Podaci korišteni u ovom istraživanju dio su podataka šireg istraživanja koje se bavilo istraživanjem čimbenika nasilničkog ponašanja među djecom (Velki, 2012.a).

METODA

Sudionici

U istraživanju su sudjelovali učenici od petog do osmog razreda osnovne škole, njihovi roditelji i razrednici. Istraživanje je obuhvatilo šest osječkih osnovnih škola slučajnim odabirom, a sve škole pristale su na suradnju. U nastavak istraživanja uključeni su svi viši razredi (od petog do osmog razreda, $N = 60$), a zbog malog odaziva (manje od 50% učenika iz razreda koji su sudjelovali u istraživanju) iz obrade su isključena dva razreda. Ukupno je sudjelovalo 880 učenika (48% dječaka i 52% djevojčica) te isto toliko roditelja (od čega 19% očeva, 61% majki te 20% roditelja koji nisu označili spol). Učenici su imali između 10 i 16 godina ($M = 12,8$, $SD = 1,15$). Također je sudjelovalo i 58 razrednika, odnosno razrednici svih učenika pristali su na suradnju.

Postupak

Uz pristanak odgovornih institucija i dogovora s ravnateljima i razrednicima istraživanje je provedeno u osnovnim školama u gradu Osijeku. Na roditeljskim sastancima, nakon objašnjenja svrhe istraživanja, roditelji su zamoljeni da ispune upitnike i daju pismenu suglasnost za djetetovo sudjelovanje u istraživanju, a od djece čiji su roditelji bili suglasni također je zatražen pristanak. Postotak pristanka djece bio je 69%, roditelja 69% i nastavnika 100%.

Roditelji su grupno, za vrijeme roditeljskih sastanaka na kojima je objašnjena svrha istraživanja i tražena suglasnost za djetetovo sudjelovanje u istraživanju, popunili upitnike. Najprije su dali podatke o socioekonomskom statusu obitelji, a zatim su popunjavali **Upitnik roditeljskog poznavanja djetetovih vršnja-**

ka te **Skalu roditeljske uključenosti u obrazovanje djeteta**. Potom je slijedilo istraživanje s učenicima. Nakon informiranja o općim ciljevima i svrsi istraživanja, podaci su se prikupljali tijekom nastave u školama. Učenicima je jasno istaknuta dragovoljnost sudjelovanja i zajamčena povjerljivost podataka dobivenih u istraživanju. Podaci su prikupljeni grupno, a njihovo je prikupljanje trajalo oko 45 minuta. Učenici su najprije procjenjivali nasilničko ponašanje vršnjaka i sebe metodom nominacije i samonominacije na temelju definicija dviju različitih vrsta nasilničkog ponašanja, a potom su ispunili **Upitnik o nasilju među školskom djecom, Upitnik roditeljskog ponašanja** te ostale skale i upitnike koji su bili dio šireg istraživanja (detalje vidi u Velki, 2012.a). Po završetku ispitivanja, učenici su mogli razgovarati o problemu nasilja i drugim problemima sa školskom psihologinjom i istraživačicama, te su dobili e-mail kontakt za eventualna naknadna pitanja. Za vrijeme trajanja istraživanja s učenicima razrednici su sjedili u zadnjoj klupi u učionici, te su pismeno, na pripremljenom obrascu s popisom učenika svog razreda, davali procjene učestalosti dolazaka roditelja u školu za svakog učenika iz svoga razreda.

Instrumenti

U istraživanju je sudjelovao jedan od roditelja djeteta koji je pristao na sudjelovanje i dao suglasnost za djetetovo sudjelovanje.

Socioekonomski status obitelji (SES)

Roditelji su dali podatke o tri aspekta vlastitog i obiteljskog socioekonomskog statusa (zaposlenost, prihod i stupanj obrazovanja). Roditelj koji je popunjavao upitnik dao je tražene podatke o drugom roditelju (djetetovom ocu/majci). Na temelju informacija o zaposlenosti, stupnju obrazovanja i prihodima obaju roditelja formirana je nova varijabla socioekonomskog statusa obitelji u kojoj su se vrijednosti kretale od 1 (najniži SES – oba roditelja nezaposlena, nemaju završenu osnovnu školu i »jedva spajaju kraj s krajem iz mjeseca u mjesec«) do 4 (najviši SES – oba roditelja zaposlena, imaju završen fakultet, magisterij ili doktorat i »ugodno mogu živjeti ne brinući se zbog novca«). Ukupan rezultat za varijablu SES formiran je na temelju aritmetičke sredine svih triju čestica za oba roditelja ($k = 6$), odnosno aritmetičke sredine procjena zaposlenosti, stupnja obrazovanja i prihoda za majku i oca. Teoretski raspon odgovora kreće se od 1 do 4. Od demografskih podataka traženi su još spol i dob roditelja.

Upitnik roditeljskog poznavanja djetetovih vršnjaka (RPDV; Velki i Kuterovac Jagodić, 2011.)

Upitnik roditeljskog poznavanja djetetovih vršnjaka (RPDV) sastoji se od pitanja vezanih uz roditeljsku uključenost u djetetov socijalni život, odnosno poznavanje djetetovih prijatelja i načina na koji provode vrijeme (npr. *Prijatelji mog djeteta posjećuju moje dijete u našem domu.*). Sastoji se ukupno od 9 čestica. Roditelji su trebali zaokružiti odgovor na skali Likertovog tipa s četiri stupnja o učestalosti opisanih ponašanja gdje 1 znači »nikad«, 2 znači »ponekad«, 3 »često«, a 4 »uvijek«. Ukupan rezultat dobiva se na temelju aritmetičke sredine svih čestica, te se teoretski kreće od 1 do 4 pri čemu viši rezultat ukazuje na bolje poznavanje djetetovih vršnjaka. Pouzdanost ove skale u ovom istraživanju iznosila je Cronbach $\alpha=0,77$.

Skala roditeljske uključenosti u obrazovanje djeteta (RUOD; Velki i Kuterovac Jagodić, 2011.)

Skala roditeljske uključenosti u obrazovanje djeteta (RUOD) odnosi se na roditeljsku pomoć i podršku vezanu uz obrazovanje djeteta npr. pomažu li roditelji djetetu oko zadaće, plaćaju li instrukcije za dijete i sl. (npr. *Tražim i primjenjujem savjete učitelja i ostalih stručnjaka o svom djetetu i nadzirem učenje i pisanje zadaće moga djeteta.*). Sastoji se ukupno od 5 čestica. Roditelji trebaju zaokružiti odgovor na skali Likertovog tipa s četiri stupnja o učestalosti opisanih ponašanja gdje 1 znači »nikad«, 2 znači »ponekad«, 3 »često«, a 4 »uvijek«. Ukupan rezultat dobiva se na temelju aritmetičke sredine svih čestica, te se teoretski kreće od 1 do 4. Viši rezultat ukazuje na to da je roditelj uključen u djetetovo obrazovanje, odnosno da djetetu više pomaže oko školskih obveza. Pouzdanost ove skale u ovom istraživanju bila je Cronbach $\alpha = 0,73$.

U istraživanju su sudjelovali i razrednici svih razreda uključenih u istraživanje.

Procjena učestalosti kontakata roditelja i škole

Kako bi procijenili učestalost dolazaka roditelja na informacije, roditeljske sastanke te školska zbivanja, zamolili smo razrednike da prema podacima u imeniku procijene njihovu učestalost za djecu iz njihova razreda. Za potrebe našeg istraživanja razrednici su trebali označiti koliko učestalo roditelji svakog djeteta koje je sudjelovalo u istraživanju dolaze na informacije i roditeljske sastanke te koliko često roditelji dolaze na zbivanja u školi (npr. priredbe, natjecanja i sl.). Na skali Likertovog tipa od tri stupnja razrednik je trebao zaokružiti 1 »ako roditelji tog dje-

teta nikad ne dolaze«, 2 »ako roditelji tog djeteta ponekad dolaze« i 3 »ako roditelji tog djeteta redovito dolaze« na informacije i roditeljske sastanke, odnosno na školska zbivanja.

Učenici su dali podatke na tri različite mjere vršnjačkog nasilničkog ponašanja (samoprocjena, samonominacija i vršnjačka nominacija) te su procjenjivali odgovorne postupke oba roditelja posebno.

Upitnik o nasilju među školskom djecom (UNŠD; Velki, Kuterovac Jagodić i Vrdoljak, 2011.)

Kao instrument za samoprocjenu nasilničkog ponašanja i viktimizacije koji se temelji na pristupu opisa ponašanja upotrijebljen je **Upitnik o nasilju među školskom djecom** (UNŠD; Velki, Kuterovac Jagodić i Vrdoljak, 2011.). Ovaj instrument mjeri učestalost počinjenog i doživljenog nasilnog ponašanja i sastoji se od dvije skale. **Skala nasilja među djecom** mjeri učestalost počinjenog nasilja prema vršnjacima u školi, a **Skala viktimizacije** učestalost doživljenog nasilja u školi i obje se sastoje od po 19 čestica. **Skala nasilja među djecom** sastoji se od **Subskale nasilja među djecom u školi** (13 čestica podijeljenih na **Subskalu verbalnog nasilja** koja se sastoji od 6 čestica i **Subskalu tjelesnog nasilja** koja se sastoji od 7 čestica) i **Subskale elektronskog nasilja** (6 čestica). **Skala viktimizacije** također se sastoji od dvije subskale: **Subskale viktimizacije u školi** (13 čestica podijeljenih na **Subskalu verbalne viktimizacije** koja se sastoji od 6 čestica i **Subskalu tjelesne viktimizacije** koja se sastoji od 7 čestica) i **Subskalu elektronske viktimizacije** (6 čestica). Djeca označavaju učestalost svakog pojedinačnog doživljenoga/počinjenoga oblika nasilja na ljestvici od 5 stupnjeva pri čemu: 1 znači »nikad«, 2 »rijetko (nekoliko puta godišnje)«, 3 »ponekad (jednom mjesečno)«, 4 »često (nekoliko puta mjesečno)«, te 5 »u uvijek (skoro svaki dan)«. Rezultat se za svaku subskalu formira na temelju aritmetičkih sredina odgovora na odgovarajuće čestice, te se teoretski kreće od 1 do 5. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije za **Skalu nasilja među djecom** i njezine subskale iznosi od 0,66 do 0,83, a za **Skalu viktimizacije** i njezine subskale od 0,70 do 0,87.

Vršnjačka nominacija i samonominacija nasilničkog ponašanja dobivene definicijskim pristupom

Sociometrijskom tehnikom samonominacije i nominacije učenika iz razreda ispitano je koja su to djeca koja se ističu po verbalnom, tjelesnom i elektronskom nasilju. Učenicima su predočene definicije tri vrste nasilničkog ponašanja te su na

popisu učenika svoga razreda trebali označiti samo one učenike za koje su procijenili da se na opisani način ponašaju češće od drugih učenika u razredu. Pritom je svaki učenik i sam sebe mogao nominirati na isti način. Definicija verbalnog nasilja uključivala je ponašanja ruganja, ogovaranja, ismijavanja, govorenja ružnih riječi, vrijeđanja ili isključivanja iz igre i drugih aktivnosti druge djece. Definicija tjelesnog nasilja opisivala je osobu koja udara, gura, ozljeđuje, prijeti, namjerno izgubi ili uništava stvari drugoj djeci, otima tuđi novac ili dodiruje po tijelu na neugodan način drugu djecu; a definicija elektronskog nasilja osobu koja vrijeđa drugu djecu putem interneta (koristi uvredljive nadimke, lažno se predstavlja, šalje prijeteće ili uvredljive poruke putem facebook-a, chat-a, forum-a ili blog-a). Ukupni raspon nominacija i samonominacija za svakog učenika kretao se od 0 (nema niti jedne nominacije), 1 (učenik je nominiran za jednu vrstu nasilničkog ponašanja od barem jedne osobe ili samoga sebe), 2 (učenik je nominiran za dvije vrste nasilničkog ponašanja od barem jedne osobe ili samoga sebe) do 3 (učenik je nominiran za sve tri vrste nasilničkog ponašanja od barem jedne osobe ili samoga sebe).

URP-29 (Upitnik roditeljskog ponašanja; Keresteš, Brković, Kuterovac Jagodić i Greblo, 2012.)

Upitnik roditeljskog ponašanja ispituje roditeljske postupke majke i oca prema djetetu.

Postoje tri verzije ovog upitnika: za majku, za oca i za dijete. U našem istraživanju koristili smo verziju upitnika roditeljskog ponašanja za dijete, koji se sastoji od dva identična upitnika od kojih se jedan odnosi na majku, a drugi na oca. Svaki od ta dva upitnika ima po 29 čestica. Zadatak je djeteta da na ljestvici od četiri stupnja označi koliko točno svaka čestica opisuje ponašanje njegove majke/oca prema njemu (1 – »uopće nije točno«, 2 – »nije baš točno«, 3 – »dosta točno«, 4 – »potpuno točno«). Raspon odgovora kretao se od 1 do 4, a rezultat se za svaku subskalu formira na temelju aritmetičkih sredina određenih čestica, te se teoretski kreće od 1 do 4. Upitnik ima ukupno 7 subskala: roditeljska toplina (4 čestice), intruzivnost (4 čestice), psihološka kontrola (4 čestice), roditeljski nadzor (4 čestice), popustljivost (3 čestice), induktivno rezoniranje (5 čestica) i kažnjavanje (5 čestica). Pouzdanost za subskale URP-a (Cronbach α) kretala se od 0,63 do 0,87.

REZULTATI

U tablici 1. prikazani su deskriptivni podaci za sve mjerene varijable.

Tablica 1. Deskriptivni podaci za sve uključene varijable

Varijable		N	Min	Max	M(p)	SD
Kriterijske varijable						
Samoprocjena tjelesnog nasilja (ponašajni pristup)		879	1,00	3,71	1,26	0,34
Samoprocjena verbalnog nasilja (ponašajni pristup)		879	1,00	4,83	1,57	0,51
Samoprocjena elektronskog nasilja (ponašajni pristup)		879	1,00	3,50	1,06	0,21
Samonominacija verbalnog nasilja (definijski pristup)		720	0,00	1,00	(0,33)	
Samonominacija tjelesnog nasilja (definijski pristup)		720	0,00	1,00	(0,09)	
Samonominacija elektronskog nasilja (definijski pristup)		720	0,00	1,00	(0,04)	
Nominacija vršnjaka za verbalno nasilje (definijski pristup)		720	0,00	0,91	(0,27)	
Nominacija vršnjaka za tjelesno nasilje (definijski pristup)		720	0,00	1,00	(0,13)	
Nominacija vršnjaka za elektronsko nasilje (definijski pristup)		720	0,00	0,72	(0,05)	
Prediktorske varijable na 2. razini						
Individualne varijable	Spol	880	1	2	(0,48)	
	Dob	880	10	16	12,8	1,15
Obitelj	Induktivno rezoniranje	877	1,00	4,00	3,12	0,64
	Kažnjavanje	874	1,00	4,00	2,11	0,63
	Toplina	874	1,00	4,00	3,56	0,52
	Intruzivnost	872	1,00	4,00	3,52	0,50
	Psihološka kontrola roditelja	870	1,00	4,00	2,17	0,69
	Roditeljski nadzor	874	1,00	4,00	3,17	0,64
	Popustljivost roditelja	875	1,00	4,00	2,43	0,65
	Roditeljska uključenost u obrazovanje djeteta	774	1,20	4,00	2,64	0,52
	Roditeljsko poznavanje djetetovih vršnjaka	776	1,33	4,00	2,95	0,41
	Socioekonomski status obitelji	779	1,00	4,00	3,12	0,52
	Broj braće i sestara	879	0,00	8,00	1,38	1,02
	Cjelovitost obitelji	880	1,00	4,00	1,33	0,75
	Prediktorske varijable na 3. razini					
Mezosustav	Indeks nejednakosti obiteljskih prihod unutar razreda	880	0,02	0,17	0,09	0,03
	Učestalost kontakata roditelja i škole	880	1,68	3,00	2,26	0,29

p – proporcija nominacija

Kako bi se provjerila zastupljenost pojedinih vrsta vršnjačkog nasilja i opravdanost korištenja različitih kriterija, izračunata je učestalost različitih vrsta vršnjačkog nasilja (tablica 2.). Ovisno o pristupu i metodi mjerenja, najveća je zastupljenost verbalnog vršnjačkog nasilja (12% – 33,2%), zatim tjelesnog (5,7% – 8,9%), a najmanja elektronskog vršnjačkog nasilja (0,6% – 4%). Zbog male prevalencije elektronskog vršnjačkog nasilja ono u daljnjim analizama nije korišteno kao zasebni kriterij, već je korišteno samo verbalno i tjelesno vršnjačko nasilje. Za sve vrste nasilja pronađene su spolne razlike, pri čemu dječaci iskazuju značajno više svih vrsta vršnjačkog nasilja. Zato smo u daljnjim analizama odlučili provjeriti i interakcije spola s ostalim obiteljskim varijablama.

Tablica 2. Prevalencija nasilja utvrđena na temelju različitih pristupa i metoda mjerenja vršnjačkog nasilja

	Samoprocjena na temelju UNŠD-a			Samonominacija			Nominacija vršnjaka		
	f	(N)	F(1)	f	(N)	F(1)	f	(N)	F(1)
Verbalno nasilje	12%	(106)	3,71*	33,2%	(292)	3,64*	17,5%	(154)	22,79**
Tjelesno nasilje	9,7%	(85)	27,83**	8,9%	(78)	9,22**	5,7%	(50)	59,42**
Elektronsko nasilje	1,6%	(14)	5,68*	4%	(35)	3,51*	0,6%	(5)	5,59*

Napomena: primjenom ANOVA-e na svim metodama utvrđene su veće zastupljenosti nasilničkog ponašanja kod dječaka; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Analiza podataka provodila se putem multivarijantnog višerazinskog modeliranja. Kako nam se kriterijska varijabla vršnjačkog nasilničkog ponašanja sastojala od tri različite mjere (samoprocjena nasilničkog ponašanja, samonominacija i vršnjačka nominacija), prvo je bilo potrebno definirati mjerni model koji se sastoji od više ishodišnih, odnosno kriterijskih varijabli kako bi dobili multivarijantni kriterij, i to za obje kriterijske varijable: verbalno i tjelesno vršnjačko nasilje.

Provjerom intraklasnih koeficijenata korelacije (tablica 3.) utvrdili smo da je za obje kriterijske varijable, tjelesno vršnjačko nasilništvo i verbalno vršnjačko nasilništvo, potrebno uvesti tri razine u model (mjerni model, individualna i razredna razina). Za kriterij verbalno vršnjačko nasilništvo na drugoj razini modela 18,08% ukupnog varijabiliteta bilo je moguće objasniti razlikama među učenicima, dok je na trećoj razini modela 9,29% ukupnog varijabiliteta bilo moguće objasniti razlikama među razredima. Za kriterij tjelesno vršnjačko nasilništvo na drugoj razini modela 29,89% ukupnog varijabiliteta bilo je moguće objasniti razlikama među učenicima, dok je na trećoj razini modela 5,26% ukupnog varijabiliteta bilo moguće objasniti razlikama među razredima (tablica 3.).

Tablica 3. Parametri nultog modela višerazinskog modeliranja

Parametar		Verbalno nasilništvo	Tjelesno nasilništvo
Fiksni efekt	Odsječak	0,014	-0,038
Komponente varijance			
Razina 1	Varijabilnost u nasilju prema vršnjacima (mjerni model)	0,733**	0,598**
Razina 2	Varijabilnost u nasilju unutar razreda (između učenika)	0,183**	0,276**
Razina 3	Varijabilnost u nasilju između razreda	0,094**	0,049**
Indikatori pristajanja modela			
	-2 Log Likelihood	5192,01	4987,07
	Akaike's Information Criterion (AIC)	5200,01	4995,07
	Hurvich and Tsai's Criterion (AICC)	5200,03	4995,09
	Bozdogan's Criterion (CAIC)	5226,18	5021,24
	Schwarz's Bayesian Criterion (BIC)	5222,18	5017,24

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

U tablici 4. prikazani su prediktorski modeli. Za model verbalnog nasilništva kriterijska varijabla bila je verbalno vršnjačko nasilje. Podaci za model verbalnog nasilništva pokazuju kako se verbalno nasilništvo prema drugoj djeci može predvidjeti na temelju: starije dobi djeteta, nepotpune obitelji (s djetetom ne žive oba roditelja), više roditeljskog kažnjavanja i slabijeg roditeljskog nadzora. Na trećoj je razini značajan prediktor nejednakosti obiteljskih prihoda unutar razreda koje dijete pohađa. Za model tjelesnog nasilništva kriterijska varijabla bila je tjelesno vršnjačko nasilje. Podaci za model tjelesnog nasilništva pokazuju kako se tjelesno nasilništvo prema drugoj djeci može predvidjeti na temelju: muškog spola, starije dobi djeteta, nepotpune obitelji (s djetetom ne žive oba roditelja), veće roditeljske uključenosti u obrazovanje djeteta, više roditeljskog kažnjavanja, veće popustljivosti roditelja i slabijeg roditeljskog nadzora. Za model tjelesnog nasilništva nije bilo značajnih prediktora na trećoj razini.

Tablica 4. Prediktorski modeli višerazinskog modeliranja

		Koeficijent	
		Model verbalnog nasilništva	Model tjelesnog nasilništva
Fiksni efekt	Odsječak	0,027	-0,012
	Spol	-0,058	-0,283**
	Dob	0,080**	0,098**
	Cjelovitost obitelj	0,120*	0,221**
	Broj braće i sestara	0,004	-0,030
	Socioekonomski status obitelji	0,058	0,035
	Roditeljska uključenost u obrazovanje djeteta	0,043	0,096*
Razina 2	Roditeljsko poznavanje djetetovih vršnjaka	0,007	-0,067
	Induktivno rezoniranje	0,043	0,062
	Kažnjavanje	0,217**	0,176**
	Toplina	0,028	0,068
	Intruzivnost	0,034	-0,098
	Psihološka kontrola roditelja	0,062	0,046
	Roditeljski nadzor	-0,303**	-0,277**
	Popustljivost roditelja	0,061	0,087*
	Učestalost kontakata roditelja i škole	0,176	0,004
Razina 3	Indeks nejednakosti obiteljskih prihoda unutar razreda	5,132**	2,317
Komponente varijance			
Razina 1	Varijabilnost u nasilju prema vršnjacima (mjerni model)	0,731**	0,597**
Razina 2	Varijabilnost u nasilju unutar razreda (između učenika)	0,126**	0,185**
Razina 3	Varijabilnost u nasilju između razreda	0,055**	0,036**
Indikatori pristajanja modela			
	-2 Log Likelihood	5080,88	4840,71
	Akaike's Information Criterion(AIC)	5120,88	4880,71
	Hurvich and Tsai's Criterion (AICC)	5121,33	4881,16
	Bozdogan's Criterion (CAIC)	5251,73	5011,56
	Schwarz's Bayesian Criterion (BIC)	5231,73	4991,56
Broj stupnjeva slobode SS	Broj parametara	20	20

*p<0,05; **p<0,01

U našem istraživanju pretpostavili smo da postoje interakcije na drugoj razini i to između spola i različitih roditeljskih ponašanja (induktivno rezoniranje, kažnjavanje, toplina, intruzivnost, psihološka kontrola roditelja, roditeljski nadzor i popustljivost roditelja). Međutim, prema pravilima provođenja višerazinskog modeliranja, može se samo provjeravati značajnost interakcija za koje su oba prediktora također značajna (Hox, 2002.). Za model verbalnog nasilništva spol nije bio značajna prediktorska varijabla tako da nije imalo niti smisla provjeravati značajnost interakcija. Za model tjelesnog nasilništva mogli smo provjeriti značajnost interakcija između spola i roditeljske negativne discipline, između spola i roditeljskog nadzora te između spola i popustljivosti roditelja, ali se niti jedna interakcije nije pokazala značajnom. Nadalje, za model verbalnog nasilništva provjerili smo koje prediktorske varijable s druge razine modela variraju i na trećoj razini, odnosno ima li značajnog variranja između razreda. Za model tjelesnog nasilništva nismo radili ovu analizu jer nije bilo značajnih varijabli na trećoj razini modela. Kako niti za jednu kriterijsku varijablu nije bilo značajnog variranja prediktorskih varijabli između razreda (Wald Z niti za jednu prediktorsku varijablu nije bio značajan), nije imalo smisla dalje ispitivati moderatorski utjecaj nejednakosti prihoda na varijable s druge razine te smo se odlučili za modele verbalnog nasilništva i tjelesnog nasilništva kao konačne modele, tj. nismo uveli dodatne ugniježdene modele koji uključuju interakcije.

Uvođenjem prediktora u model verbalnog nasilništva na drugoj razini objašnjeno je 30,89% varijance verbalnog vršnjačkog nasilja, ali unatoč tome, ostalo je značajnih 13,84% neobjašnjene varijance koja bi se mogla objasniti uvođenjem dodatnih prediktorskih varijabli na drugoj razini. Na trećoj razini pomoću uvedenih prediktora objašnjeno je 41,32% varijance, a ostalo je za objasniti još 6,03% ukupne značajne varijance. U modelu tjelesnog nasilništva na drugoj je razini objašnjeno 32,94% varijance tjelesnog vršnjačkog nasilja, ali unatoč tome, ostalo je značajnih 22,62% neobjašnjene varijance koja se mogla objasniti uvođenjem dodatnih prediktorskih varijabli na drugoj razini modela. Na trećoj razini modela nije bilo značajnih prediktora što znači da je 26,04% ukupne značajne varijance trebalo objasniti uvođenjem dodatnih, novih prediktora.

RASPRAVA

Provjerom značajnosti različitih strukturalnih i procesnih obiteljskih varijabli, kao i interakcije obitelji i škole, u predviđanju različitih vrsta vršnjačkog nasilja pokušalo se doprinijeti korpusu dosadašnjih spoznaja o važnosti obiteljskih varijabli, ali izbjeći neka od metodoloških ograničenja prijašnjih istraživanja. Tako je za procjenu nasilničkog ponašanja korištena kompozitna mjera dobivena trima metodama (procjena drugih, samoprocjena i samonominacija), tj. iz dva izvora podataka

(dijete, suučenicu). Također, kako bi se razlučile eventualne razlike u predviđanju različitih vrsta nasilničkog ponašanja u skladu s ciljem istraživanja, pokušali su se utvrditi obiteljski prediktori i prediktori interakcija obitelji i škole za verbalno i tjelesno vršnjačko nasilničko ponašanje. Korištenje metode višerazinskog modeliranja omogućilo je utvrđivanje prediktora koji objašnjavaju razlike u nasilničkom ponašanju na interindividualnoj razini i na međurazrednoj razini.

Rezultati su pokazali kako su od demografskih čimbenika značajni prediktori djetetova spol i dob, od strukturalnih obiteljskih varijabli necjelovitost obitelji, od procesnih obiteljskih varijabli češće kažnjavanje djeteta, popustljivost i roditeljski nadzor, a od varijabli koje opisuju povezanost obitelji i škole roditeljska uključenost u obrazovanje djeteta i nejednakost prihoda obitelji djece unutar razreda. Broj braće i sestara, socioekonomski status obitelji, poznavanje djetetovih vršnjaka, induktivno rezoniranje pri discipliniranju djeteta, roditeljska toplina, intruzivnost i psihološka kontrola nisu se pokazali značajnim prediktorima niti jedne vrste nasilničkoga ponašanja.

Utvrđeno je kako na individualnoj razini modela razlike u tjelesnom vršnjačkom nasilju među učenicima možemo predvidjeti na temelju muškog spola što je u skladu s prijašnjim istraživanjima koja su sustavno pokazala da su dječaci općenito nasilniji, a posebice kada je u pitanju tjelesno nasilje (Espelage, Bosworth i Simon, 2000.; Olweus, 2010.). Jedno od objašnjenja spolnih razlika u nasilju svakako se može naći u biološkim teorijama agresivnosti prema kojima su muškarci zbog veće količine hormona testosterona i genetskih predispozicija skloniji nasilničkom ponašanju (Mazur i Booth, 1998.). Međutim, i obiteljski čimbenici, koje ističu obiteljske teorije agresivnosti, imaju veliku ulogu u objašnjenju spolnih razlika. To potkrepljuje i činjenica da je za tjelesno nasilje u ovom istraživanju utvrđena značajnost čak pet obiteljskih prediktora. Način odgoja dječaka i djevojčica uvelike se razlikuje (posebice u tradicionalnim i patrijarhalnim kulturama kakva je pretežno i naša; Galić, 2011.; Klasnić i Rukavina, 2011.). Za djevojčice je poželjno da iskazuju emocije i nježnija ponašanja, dok se gruba ponašanja, u koja svakako spada i nasilje, kažnjavaju. Istovremeno, kod dječaka se iskazivanje nasilja, posebice tjelesnog, može tumačiti kao znak snage i hrabrosti, dok se izražavanje emocija tretira kao znak slabosti (Olweus, 2010.). Upravo kombinacija bioloških osobina i odgojnih metoda utjecat će na učestalije javljanje vršnjačkog nasilja kod dječaka. Dob djeteta pokazala se značajnim prediktorom verbalnog i tjelesnog vršnjačkog nasilničkog ponašanja. Starija djeca, prema vlastitim i tuđim izvještajima, čine više vršnjačkog nasilja, a taj je nalaz u skladu s prijašnjim istraživanjima o porastu nasilja tijekom osnovne škole (Buljan Flander, Ćorić Špoljar i Durman Marijanović, 1998.; Olweus, 1998.; Sušac, Rimac i Ajduković, 2012.). Prelaskom u završne razrede osnovne škole, nasilnoj se djeci povećava i broj potencijalnih žrtava jer je tada u

školi većina djece mlađa i slabija od njih (Velki, 2012.a). Osim toga, nasilnim dječacima raste popularnost upravo u završnim razredima osnovne škole, a i djevojčice u toj dobi smatraju nasilne dječake privlačnijima nego što su ih smatrale dok su bile mlađe (Rodkin, 2002.).

Od strukturalnih obiteljska varijabli značajnim prediktorom za verbalno i tjelesno nasilničko ponašanje pokazala se nepotpuna obitelj (dijete ne živi s oba roditelja). Općenito, nasilna djeca dolaze iz obitelji koje su manje kohezivne i u kojima su roditelji slabo uključeni u djetetove aktivnosti. Djeca koja odrastaju u nepotpunim obiteljima, često zato jer su roditelji rastavljeni, susreću se s narušenim obiteljskim odnosima i prevladavajućom negativnom emocionalnom klimom, a često i uloge u unutar takvih obitelji nisu jasno definirane (npr. očeva figura u obitelji gdje dijete živi samo s majkom što je čest slučaj) pa se događa da je dijete zbunjeno i ne zna kako se adekvatno ponašati u različitim situacijama (Espelage, Bosworth i Simon, 2000.). Osim toga, u nepotpunim obiteljima djeca češće odrastaju bez adekvatnog nadzora jer je roditelj preopterećen roditeljskom ulogom i poslom, a često i zbog smanjenih prihoda žive na rubu siromaštva što doprinosi tome da je djetetova svakodnevica ispunjena sukobima i borbom za preživljavanjem (Dodge, Pettit i Bates, 1994.; Eisenberg, Damon i Lerner, 2006.).

Od procesnih obiteljskih varijabli značajnim su se prediktorima i tjelesnog i verbalnog nasilnog ponašanja pokazali roditeljsko kažnjavanje i slab nadzor. Roditeljsko kažnjavanje uključuje blaže oblike kazni koje roditelji vrše nad djecom (npr. *kažnjava me zabranjivanjem nekih stvari (gledanja TV-a, izlazaka i sl.)*, *više kad se loše ponašam ili pljusne me kada se loše ponašam*) (Keresteš i sur., 2012.). U obiteljima gdje svakodnevno doživljava tjelesno kažnjavanje, prema teoriji socijalnog učenja (Bandura, 1989.), dijete uči da je to prikladan način ponašanja, te ga i samo primjenjuje u drugim situacijama. Tako dijete kojeg roditelji kažnjavaju pljuskom i vikanjem, taj oblik tjelesnog i verbalnog nasilja prenosi i u školske situacije u odnosima s vršnjacima te, kako bi od vršnjaka dobilo što želi, koristi ponašanja kojima su svjedočili kod kuće. Ovakvi su rezultati u skladu i s teorijom prisile (Patterson, 1982.) prema kojoj roditelji nesvjesno potkrjepljuju djetetova agresivna i nepoželjna ponašanja, a zatim ih prestrogo kažnjavaju primjenjujući prisilu. Promatrajući roditelje kako ga kažnjavaju, dijete uči da negativnim ponašanjima, odnosno agresijom i prisilom, može doći do nagrade i postići cilj. Slabiji roditeljski nadzor također se pokazao dobrim prediktorom vršnjačkog nasilja što je i u skladu s rezultatima prijašnjih istraživanja (Knezović i Buško, 2007.; Yahav, 2006.). U obiteljima gdje je slab roditeljski nadzor djeca su prepuštena sebi, nema kontrole nad njihovim aktivnostima niti korekcije neprimjerenog ponašanja. Moguće je da slabiji roditeljski nadzor dvojako utječe na djetetovo izražavanje nasilničkog ponašanja. Prvo, djeca nad kojom roditelji ne vrše nadzor sklonija su upuštati se u nasilne aktivnosti jer

smatraju da će njihovo ponašanje biti neprimijećeno, pa time i nekažnjeno. Osim toga, sklonija su gledati neprimjerene sadržaje (npr. na internetu) i upuštati se u druge rizične aktivnosti (npr. zlouporaba alkohola) jer ih nitko ne nadgleda. Drugo, roditelji nemaju utjecaja na odabir vršnjaka s kojima se djeca druže, pa su tako nasilna djeca sklonija birati nasilne i delinkventne vršnjačke grupe koje ih podržavaju i dodatno potiču u činjenju nasilja prema vršnjacima (Orpinas i Horne, 2006.).

Još dva procesna obiteljska prediktora pokazala su se značajnima samo za predviđanje tjelesnog vršnjačkog nasilja, a to su veća popustljivost roditelja i veća roditeljska uključenost u obrazovanje djeteta, što je u skladu s prijašnjim istraživanjima (Smith, Twemlow i Hoover, 1999.). Možemo pretpostaviti kako roditelji koji ne znaju postaviti jasne granice i pravila ponašanja djeteta, odnosno koji nisu sposobni disciplinirati vlastitu djecu jer im, ukoliko su djeca dovoljna uporna u svojim zahtjevima, na kraju popuste, zapravo uče djecu da na neprimjeren način mogu dobiti što žele. Djeca smatraju da će nasilnim ponašanjem ipak na kraju postići željeni cilj, štoviše ukoliko ga ne postižu, samo povećavaju količinu i intenzitet nasilnog ponašanja jer su unutar obitelji naučila da, ukoliko su dovoljno uporna u neprimjerenom ponašanju, na kraju dobiju ono što su željela, tj. ostvare svoj cilj. Veća roditeljska uključenost u obrazovanje djeteta pokazala se značajnim prediktorom tjelesnog vršnjačkog nasilja. Iako se može očekivati povezanost u suprotnom smjer, što je u skladu s nekim prijašnjim istraživanjima (Rumberger, 1995.; Steinberg, 1996.), ove nalaze treba gledati u okviru Strausovog koncepta korektivnih odgojnih postupaka pri čemu se korektivno discipliniranje odnosi na roditeljske reakcije koje slijede nakon dječjeg nepoželjnog ponašanja, a s ciljem ispravljanja neprimjerenog ponašanja djeteta (Straus i Fauchier, 2007.). Stoga bismo u ovom istraživanju roditeljsku uključenost u djetetovo obrazovanje mogli objasniti kao reakciju roditelja na djetetovo neprimjereno ponašanje, odnosno kao korektivni odgojni postupak koji se javlja nakon što je dijete iskazalo problematično ponašanje. U slučaju tjelesnog vršnjačkog nasilničkog ponašanja, koji je vidljiv i izravan oblik nasilja na koji nastavnici najčešće reagiraju, veća roditeljska uključenost upućuje na to da dijete ima više problema u ponašanju koja zahtijevaju reakciju škole i roditelja.

Značajnim prediktorom verbalnog vršnjačkog nasilja na razini razreda pokazala se varijabla nejednakost obiteljskih prihoda unutar razreda koji dijete pohađa pri čemu su razredi u kojima prevladava veća nejednakost prihoda razredi s većom količinom verbalnog vršnjačkog nasilja, dok za tjelesno vršnjačko nasilje na ovoj razini nisu dobiveni značajni prediktori. Ovakvi rezultati su očekivani jer brojna istraživanja pokazuju (Butchart i Engström, 2002.; Pickett, Mookherjee i Wilkinson, 2005.; Wilkinson i Pickett, 2006.) kako je nejednakost prihoda unutar države, društvene zajednice ili susjedstva dobar prediktor nasilja, kriminala i nasilnih zločina, ali i vršnjačkog nasilja (Elgar i sur., 2009.). Istraživanja u Hrvatskoj u sklopu BECAN projekta

(Ajduković i Rajhvajn Bulut, 2012.) pokazala su kako djeca nižeg materijalnog statusa doživljavaju više nasilničkog ponašanja. U istom je istraživanju utvrđeno i da učenici 5. razreda osnovne škole koji su nižeg materijalnog statusa čine značajno više nasilja od ostale djece, a učenici 7. razreda koji su nižeg ili višeg materijalnog statusa čine više nasilja od učenika koji se procjenjuju da su iz obitelji prosječnog materijalnog statusa. Rezultati našeg istraživanja u skladu su s opisanim istraživanjima, iako smo mi nejednakost prihoda računali na razrednoj razini, a ne na individualnoj, odnosno razmotrili smo razlike unutar razreda koji učenik pohađa. Što su veće razlike unutar razreda, bez obzira u kojem smjeru, dolazi i do više vršnjačkog nasilja. Dobiveni nalazi mogu se objasniti modelom obiteljskog stresa, po kojemu izloženost stresnim životnim događajima, kao što su npr. loši socioekonomski uvjeti (siromaštvo, gubitak posla i sl.), povećavaju psihološki stres roditelja koji onda posredno dovodi do sukoba i nestabilnosti u partnerskim odnosima. Tako narušeni partnerski odnosi mogu dovesti do propusta i poteškoća u roditeljstvu što će dovesti i do problema u prilagodbi adolescenata (Conger, Conger i Matthew, 1999.), pa tako i do vršnjačkog nasilja. S druge strane, ovaj model može se primijeniti i na obitelji visokog socioekonomskog statusa, u kojima se izloženost stresnim događajima može odnositi na stres prouzrokovan poslom (npr. prekovremeni sati, stalna poslovna putovanja, velika odgovornost i sl.) te nedovoljno vremena za partnera i općenito obitelj što će u konačnici isto djelovati na narušene partnerske odnose i propuste u roditeljstvu. Osim u modelu obiteljskih stresora, moguće je objašnjenje pronaći i u frustracijskoj teoriji agresivnosti (Berkowitz, 1988.; Dollard i sur., 1939.). Ukoliko dijete osjeti da unutar razreda ima djece koja se dosta razlikuju u socioekonomskom statusu (npr. imaju skupe mobitele i nose markiranu odjeću ili dolaze u odjeći starije braće/sestara i ne posjeduju mobitel), takva očita razlika može dovesti do frustracije što će posljedično dovesti i do nasilničkog ponašanja prema učenicima koji se najviše razlikuju od ostalih, a time i ističu. Ipak, ovo objašnjenje je vjerojatnije u slučaju učenika koji dolaze iz obitelji niskog socioekonomskog statusa.

Gledajući cjelokupnu sliku, možemo vidjeti kako smo na individualnoj razini modela (razlike između učenika) za verbalno vršnjačko nasilničko ponašanje objasnili 30,89% varijance (13,84% je ostalo neobjašnjeno), dok smo za tjelesno vršnjačko nasilničko ponašanje objasnili 32,94% varijance (22,62% je ostalo neobjašnjeno). Možemo vidjeti da smo na individualnoj razini modela bolje zahvatili prediktore tjelesnog vršnjačkog nasilja (kojih je bilo i više značajnih: spol, popustljivost roditelja i roditeljska uključenost u obrazovanje djeteta), ali isto tako da je i veći dio varijance tjelesnog vršnjačkog nasilja ostao neobjašnjen što nas upućuje da očito postoji još dosta značajnih prediktora koje nismo uspjeli obuhvatiti. Na razrednoj razini (razlike između školskih razreda) uspjeli smo objasniti čak 41,32% varijance

verbalnog vršnjačkog nasilničkog ponašanja (6,03% ostalo je neobjašnjeno), dok na ovoj razini nije bilo značajnih prediktora tjelesnog vršnjačkog nasilja. Općenito gledajući, tjelesno vršnjačke nasilje bolje se objašnjava individualnim i obiteljskim faktorima, za razliku od verbalnog vršnjačkog nasilničkog ponašanja, što govori u prilog teoriji o epigenetskom nasljeđu (Moffit, 2005.). Prema tom se modelu naslijeđena predispozicija za nasilničko ponašanje aktivira određenom obiteljskom situacijom. Ukoliko dijete posjeduje određeni genotip (od roditelja je naslijedilo sklonost antisocijalnom ponašanju, a tjelesno vršnjačko nasilničko ponašanje je jedan od oblika antisocijalnog ponašanja), taj genetički utjecaj bit će izražen, odnosno vidljiv kao oblik antisocijalnog ponašanja samo pod određenim utjecajem okoline, tj. javljanje antisocijalnog ponašanja ovisit će o odgojnim metodama koje roditelji primjenjuju. Strogo kažnjavanje roditelja, zlostavljanje od strane roditelja i sl. poslužit će kao »trigeri« koji će aktivirati naslijeđeni genotip te će posljedično taj genotip biti vidljiv u fenotipu (tj. u antisocijalnom odnosno nasilničkom ponašanju). Možemo zaključiti da su se obiteljske varijable pokazale značajnima za predviđanje tjelesnog i verbalnog vršnjačkog nasilja, ali da ipak ostaje neobjašnjen dio varijance koji bi potencijalno mogli objasniti nekim drugim varijablama (npr. školskim i vršnjačkim), ali i varijablama s nekih drugih razina modela (npr. ispitujući utjecaj različitih susjedstva ili kulture unutar koje dijete odrasta).

Ipak, treba naglasiti da se neke i strukturalne i procesne obiteljske varijable nisu pokazale značajnima u predviđanju niti jednog oblika vršnjačkog nasilja. Od strukturalnih varijabli broj braće i sestara te socioekonomski status nije se pokazao značajnim u predviđanju vršnjačkog nasilja. Obje mjerene varijable posredno s povezane sa siromaštvom i lošim ekonomskim uvjetima. Treba naglasiti da su dobiveni različiti rezultati u različitim istraživanjima, što znači da nekad visoki SES, a nekad niski SES (Ajduković i Rajhvajn Bulut, 2012.) bolje predviđa vršnjačko nasilje, no novija istraživanja (Elgar i sur., 2009.) pokazala su da je bolja mjera nejednakost prihoda unutar grupe, a ne samo razina SES-a što se pokazalo značajnim i u našem istraživanju (nejednakost obiteljskih prihoda unutar razreda). Od procesnih obiteljskih varijabli sljedeće se nisu pokazale značajnima u predviđanju vršnjačkog nasilničkog ponašanja: roditeljsko poznavanje djetetovih vršnjaka, induktivno rezoniranje roditelja, roditeljska toplina, intruzivnost roditelja, psihološka kontrola roditelja i učestalost kontakata roditelja i škole. Jedno od mogućih objašnjenja ovih nalaza je da su neke skale (Skala roditeljsko poznavanje djetetovih vršnjaka i Subskala roditeljski nadzor) bile u značajnoj niskoj korelaciji ($r=0,12$; $p<0,01$), što znači da postoji djelomično preklapanje konstrukata koje smo mjerili. Nadalje, moguće je da se induktivno rezoniranje nije pokazalo značajnim prediktorom jer je dio korektivnog odgojnog postupka koji se javlja nakon djetetova neprimjernog nasilnog ponašanja te zapravo predstavlja zaštitni faktor, a ne prediktor vršnjačkog nasilja

kako smo prvotno pretpostavili. Očekivali smo da će nasilnija djeca procijeniti kako imaju manje roditeljske topline u obitelji. Međutim, moguće je da su roditelji često na strani djece te ne prihvaćaju činjenicu da njihova djeca imaju problema u ponašanju i često ih opravdavaju što dodatno pogoršava situaciju i onemogućava da se konstruktivno na nju reagira. Ipak, treba uzeti u obzir da najnasilnija djeca (prema procjenama vršnjaka) nisu dobila dopuštenje roditelja za sudjelovanje u istraživanju. Pretpostavili smo da roditelji koji su intruzivni u odnosu s djecom, odnosno ne daju dovoljno autonomije svojoj djeci imaju djecu koja putem vršnjačkog nasilničkog ponašanja pokušavaju steći neovisnost i autonomiju. Pretjerana roditeljska uključenost u djetetove obrazovne i izvanškolske aktivnosti može dovesti do osjećaja nekompetentnosti i bespomoćnosti (McNamara i McNamara, 1997.; Smokowski i Holland Kopasz, 2005.) pa je vjerojatnije je da ta djeca češće postaju submisivna, odnosno potencijalne žrtve vršnjačkog nasilja, a ne nasilnici. Djeca čiji roditelji u odgoju primjenjuju psihološku kontrolu naučila su biti pasivna u odnosima s roditeljima te vjerojatno taj obrazac ponašanja prenose i u odnose s vršnjacima, što ih čini podložnima za postajanjem žrtvama nasilničkog ponašanja, a ne počiniteljima nasilja (Kuterovac-Jagodić i Keresteš, 1990.). Očekivali smo da će u razredima u kojima roditelji češće dolaze i sudjeluju s djecom u raznim aktivnostima biti i manje vršnjačkog nasilja (Comer i Haynes, 1991.; Kellaghan, Sloane, Alvarez i Bloom, 1993.). Međutim, treba uzeti u obzir da je ova varijabla mjerena na grupnoj razini, za svaki razred. U svakom razredu ima roditelja i koji dolaze i koji ne dolaze pa su u prosjeku rezultati između razreda vrlo slični što dovodi do smanjenja varijabiliteta ovog prediktora.

Praktični doprinos ovog istraživanja predstavlja odličnu polazišnu točku za izradu preventivskih programa koji će ciljano biti usmjereni na smanjenje obiteljskih rizičnih čimbenika koji su se ovim istraživanjem pokazali značajnima. Također se važnom pokazala i suradnja roditelja i škole kao i povećanje tolerancije na socioekonomske razlike među učenicima, na čemu se dodatno može raditi u sklopu školskog sustava (npr. putem radionica i edukacija na roditeljskim sastancima i satovima razrednog odjeljenja).

Međutim, treba naglasiti i nedostatke provedenog istraživanja. Iako je odabir škola koje su sudjelovale u istraživanju bio slučajan, sve škole bile su na području grada Osijeka. Dobiveni rezultati ukazivali su na nešto veću prevalenciju vršnjačkog nasilja u odnosu na podatke za nacionalni uzorak djece što je zapravo posljedica odabira uzorka djece samo s jednog područja Hrvatske. Odaziv sudionika bio je 69%, a analizom varijance koja je usporedila proporciju nasilničkog ponašanja učenika (dobivenu na temelju nominacija cijelog razreda) koji su pristali na sudjelovanje i onih koji nisu, utvrdili smo da su učenici koji nisu sudjelovali u istraživanju procijenjeni od strane vršnjaka kao nasilniji na mjerama ukupnog, verbalnog i

tjelesnog nasilja, što ukazuje da je zapravo još veći broj djece uključen u vršnjačko nasilje, odnosno da najnasiljniji učenici nisu sudjelovali. Osim toga, u istraživanju su sudjelovali samo učenici viših razreda osnovne škole, odnosno nije obuhvaćen cijeli dobni raspon sudionika, stoga nije moguća generalizacija dobivenih rezultata na druge dobne skupine (npr. učenike nižih razreda osnovne škole ili učenike srednjih škola). Nadalje, u istraživanju je sudjelovalo svega šest škola iz istog grada te su rezultati analiza pokazali da nije bilo variranja u vršnjačkom nasilju između škola, odnosno da nije bilo moguće uvesti još jednu razinu u model, međuškolsku. Istraživanje nije bilo anonimno, što je možda razlog tome da su neki roditelji odbili dati suglasnost za djetetovo sudjelovanje u istraživanju. Osim toga, pitanje je i koliko su roditelji bili iskreni pri davanju odgovora. Iako je bila zajamčena povjerljivost, moguće je da su neki roditelji davali socijalno poželjne odgovore pokušavajući se prikazati boljima nego što to jesu (npr. koliko su stvarno uključeni u obrazovanje djeteta i koliko dobro poznaju djetetove vršnjake). Također je moguće da je jedan dio djece davao socijalno poželjne odgovore zbog straha da ne budu kažnjena jer su nasilna prema vršnjacima. Isto tako, moguće je da jedan dio djece nije želio nominirati nasilne vršnjake iz razreda zbog straha da će nasilnici to saznati i pokušati im se osvetiti, pa su se na ovaj način pokušali zaštititi. Osim za mjere vršnjačkog nasilja, za ostale varijable procjene su davane samo od jednog izvora pa se postavlja pitanje i objektivnosti za pojedine varijable, npr. roditeljska procjena poznavanja djetetovih vršnjaka dobivena je samo od strane roditelja, a moguće je da bi djeca dala bitno drugačiju procjenu što bi potencijalno moglo utjecati na dobivene rezultate. Prijašnja istraživanja pokazala su da su i neke druge obiteljske varijable važne za predviđanje vršnjačkog nasilja. To se posebice odnosi na zlostavljanje i zanemarivanje djece unutar obitelji koje se pokazalo izrazito važnim za predviđanje nasilničkog i agresivnog ponašanja djece. Kako naše istraživanje nije bilo anonimno, ispitivanje ovih varijabli moglo je potencijalno izazvati etičke dileme te značajno smanjiti uzorak roditelja i djece koja bi pristala na istraživanje. U našem istraživanju detaljno su ispitane dvije vrste vršnjačkog nasilja, tjelesno i verbalno, dok se nismo detaljno bavili elektronskim nasiljem (iako je ono dio konstrukta ukupnog vršnjačkog nasilja) jer smo dobili malu prevalenciju nasilnika za ovu vrstu nasilja. Također se nismo bavili i nekim drugim vrstama vršnjačkog nasilja, kao što su relacijsko, ekonomsko i seksualno nasilje. Posljednje, istraživanje je bilo transversalnog tipa pa ne možemo sa sigurnošću govoriti o uzročno-posljedičnim vezama među varijablama.

Unatoč nabrojenim nedostacima, rezultati provedenog istraživanja konzistentni su prijašnjim studijama kod nas i u svijetu. Buduća istraživanja trebala bi se usmjeriti na pridobivanje većeg broja sudionika, posebice nacionalnog uzorka, a također bi bilo poželjno osigurati i anonimnost radi dobivanja iskrenijih odgovora.

Osim toga, poželjno je provesti istraživanje na većem dobnom rasponu, počevši već od djece predškolske dobi pa sve do punoljetnih osoba, odnosno učenika završnih razreda srednje škole. U prijašnjim istraživanjima, zlostavljanje i zanemarivanje pokazalo se kao dobar prediktor vršnjačkog nasilja, stoga se svakako preporuča da se ove varijable uključe u buduća istraživanja ekološkog modela vršnjačkog nasilja. Također je potrebno ispitati i prediktore drugih vrsta vršnjačkog nasilja, kao što su npr. relacijsko, ekonomsko ili seksualno vršnjačko nasilje. Nadalje, istraživanja elektronskog nasilja pokazala su kako je ova vrsta nasilja u porastu te bi se posebno trebalo posvetiti ispitivanju ove problematike. Kako bi se ispitao utjecaj drugih važnih kontekstualnih varijabli (npr. kulturne norme i tradicionalne vrijednosti unutar obitelji), buduća istraživanja trebala bi ispitati karakteristike različitih krajeva i subkultura, a poželjno je da budu i međukulturalna. Osim toga, svakako je poželjno da buduća istraživanja budu longitudinalnog tipa.

ZAKLJUČAK

Provedeno je istraživanje potvrdilo značaj obiteljskih varijabli u predviđanju različitih oblika nasilničkog ponašanja prema vršnjacima. Na individualnoj razini (razlike između pojedinaca) ispitane obiteljske varijable više predviđaju tjelesno vršnjačko nasilje, dok na grupnoj razini (razlike između školskih razreda) one bolje predviđaju verbalno vršnjačko nasilje. Procesne obiteljske varijable, za razliku od strukturalnih, pokazale su se boljima u predviđanju obje vrste vršnjačkog nasilničkog ponašanja. Potrebno je razmotriti i druge potencijalno značajne varijable za predviđanje vršnjačkog nasilja (npr. individualne i školske) koje bi objasnile preostali značajni varijabilitet u nasilničkom ponašanju prema vršnjacima između pojedinaca i između školskih razreda.

LITERATURA

1. Ajduković, M. & Rajhvajn Bulat, L. (2012). Doživljaj financijskog statusa obitelji i psihosocijalno funkcioniranje srednjoškolaca. **Revija za socijalnu politiku**, 19 (3), 233-254.
2. Baldry, A. C. & Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. **Journal of Community and Applied Social Psychology**, 10 (1), 17-31.
3. Bandura, A. (1989). Social cognitive theory. In: Barnoiw, E. (ed.), **International encyclopedia of communications**. New York: Oxford University Press, 92-96.
4. Barber, B. K., Stolz, H. E. & Olsen, J. A. (2005). Parental support, psychological

- control, and behavioral control: Assessing relevance across time, method, and culture. **Monographs of the Society for Research in Child Development**, 70 (4), 1-137.
5. Berdondini, L. & Smith, P. K. (1996). Cohesion and power in the families of children involved in bully/victim problems at school: An Italian replication. **Journal of Family Therapy**, 18 (1), 99-102.
 6. Berkowitz, L. (1988). Frustrations, appraisals, and aversively stimulated aggression. **Aggressive Behavior**, 14 (1), 3-11.
 7. Berthold, K. A. & Hoover, J. H. (2000). Correlates of bullying and victimization among intermediate students in the Midwestern USA. **School Psychology International**, 21 (1), 65-78.
 8. Bowes, L. M., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A. & Moffitt T., E. (2009). School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. **American Academy of Child and Adolescent Psychiatry**, 48 (5), 545-553.
 9. Buljan Flander, G., Ćorić Špoljarić, R. & Durman Marijanović, Z. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. **Društvena istraživanja**, 16, 157-174.
 10. Butchart, A. & Engström, K. (2002). Sex- and age- specific relations between economic development, economic inequality and homicide rates in people aged 0-24 years: A cross-sectional analysis. **Bulltin of the World Health Organization**, 80 (10), 797-805.
 11. Comer, J. P. & Haynes, N. M. (1991). Parent involvement in schools: An ecological approach. **Elementary School Journal**, 91 (3), 271-278.
 12. Conger, R. D., Conger, K. J. & Matthew, I. S. (1999). Pathways of economic influence on adolescent adjustment. **American Journal of Community Psychology**, 27 (4), 243-274.
 13. Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E. & Sadek, S. (2010). Predictors of childhood bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. **School Psychology Quarterly**, 25 (2), 65-83.
 14. Dodge, K. A., Pettit, G. S. & Bates, J. E. (1994). Socialization mediators of the relation between socio-economic status and child conduct problems. **Child Development**, 65 (2), 649-665.
 15. Dollard, J., Miller, N. E., Doob, L. W., Mowerer, O. H. & Sears, R. R. (1939). **Frustration and aggression**. New Haven, CT, US: Yale University Press.
 16. Eisenberg, N., Damon, W. & Lerner, R. M. (2006). **Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development**. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
 17. Elgar, F. J., Craig, W., Boyce, W., Morgan, A. M. & Vella-Zarb, R. (2009). Income inequality and school bullying: Multilevel study of adolescents in 37 countries. **Journal of Adolescent Health**, 45, 351-359.

18. Espelage, D. L., Bosworth, K. & Simon, T. R. (2000). Examining the social context of bullying behaviors in early adolescence. **Journal of Counseling and Development**, 78 (3), 326-333.
19. Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. In: Tonry, M. & Morris, N. (eds.), **Crime and Justice**. Chicago: University of Chicago Press, 381-458.
20. Galić, B. (2011). Društvena uvjetovanost rodne diskriminacije. U: Kamenov, Ž. & Galić, B. (ur.), **Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj**. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske, 9-28.
21. Gullota, T. P., Adams, G. R. & Ramos, J. M. (2005). **Handbook of adolescent behavioral problems: Evidence-based approaches to prevention and treatment**. New York: Springer Science Business Media, Inc.
22. Hill, H., Levermore, M., Twaite, J. & Jones, L. (1996). Exposure to community violence and social support as predictors of anxiety and social and emotional behavior among Africanamerican children. **Journal of Child and Family Studies**, 5 (4), 399-414.
23. Hox, J. J. (2002). **Multilevel analysis: Techniques and applications**. London: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
24. Kellaghan, T., Sloane, K., Alvarez, B. & Bloom, B. S. (1993). **The home environment and school learning: Promoting parental involvement in the education of children**. San Francisco: Jossey-Bass.
25. Keresteš, G., Brković, I., Kuterovac Jagodić, G. & Greblo, Z. (2012). Razvoj i validacija upitnika roditeljskog ponašanja. **Suvremena psihologija**, 15 (1), 23-42.
26. Kim-Cohen, J., Moffitt, T. E., Caspi, A. & Taylor, A. (2004). Genetic and environmental processes in young children's resilience and vulnerability to socioeconomic deprivation. **Child Development**, 75 (3), 651-658.
27. Klarin, M. (2002). Dimenzije obiteljskih odnosa kao prediktori vršnjačkim odnosima djece školske dobi. **Društvena istraživanja**, 11 (4-5), 805-825.
28. Klasnić, K. & Rukavina, I. (2011). Dimenzije sociokulturnog i rodnog identiteta u Slavoniji. U: Šundalić, A., Zmaić, K. & Sudarić, T. (ur.), **Gospodarske i kulturne odrednice regionalnog identiteta. Globalizacija i regionalni identiteti 2011**. Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku, 27-49.
29. Knezović, D. & Buško, V. (2007). Percipirano roditeljsko ponašanje i različiti aspekti agresivnoga ponašanja djece osnovnoškolske dobi. **Odgojne znanosti**, 9 (1), 91-106.
30. Kuterovac-Jagodić, G. & Keresteš, G. (1990). Perception of parental acceptance-rejection and some personality variables in young adults. **Društvena istraživanja**, 30-31, 477-491.
31. Mazur, A. & Booth, A. (1998). Testosterone and dominance in men. **The Behavioral and brain sciences**, 21 (3), 353-397.

32. McNamara, B. & McNamara, F. (1997). **Keys to dealing with bullies**. Hauppauge, NY: Barron's.
33. Moffitt, T. E. (2005). Genetic and environmental influences on antisocial behaviors: Evidence from behavioral-genetic research. **Advances in Genetics**, 55, 41-104.
34. Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth. **Journal of the American Medical Association**, 285 (16), 2094-2100.
35. Oliver, R., Oaks, I. N. & Hoover, J. H. (1994). Family issues and interventions in bully and victim relationships. **The School Counselor**, 41 (3), 199-202.
36. Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. **Journal of Child Psychology and Psychiatry**, 35 (7), 1171-1190.
37. Olweus, D. (1998). **Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti**. Zagreb: Školska knjiga.
38. Olweus, D. (2010). Understanding and researching bullying: Some critical issues. In: Jimerson, S. R., Swearer, S. M. & Espelage, D. L. (eds.), **Handbook of bullying in schools: An international perspective**. New York: Taylor i Francis Group, 9-33.
39. Orpinas, P. & Horne, A. M. (2006). Risk and protective factors for bullying and aggression. In: Orpinas, P. & Horne, A. M. (eds.), **Bullying prevention: Creating a positive school climate and developing social competence**. Washington, DC, US: American Psychological Association, 33-53.
40. Palmer, E. J. & Hollin, C. R. (2001). Sociomoral reasoning, perceptions of parenting and self-reported delinquency in adolescents. **Applied Cognitive Psychology**, 15 (1), 85-100.
41. Patterson, G. R. (1982). **Coercive family process**. Eugene, OR: Castalia Press.
42. Pickett, K. E., Mookherjee, J. & Wilkinson, R. G. (2005). Adolescent birth rates, total homicides, and income inequality in rich countries. **American Journal of Public Health**, 95 (7), 1181-1183.
43. Profaca, B., Puhovski, S. & Luca Mrđen, J. (2006). Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom. **Društvena istraživanja**, 16 (3), 575-590.
44. Rajhvajn Bulat, L. & Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima. **Psihologijske teme**, 21 (1), 167-194.
45. Rigby, K. (1993). School children's perceptions of their families and parents as a function of peer regulations. **The Journal of Genetic Psychology**, 154 (4), 501-513.
46. Rivers, I., Duncan, N. & Besag, V. E. (2007). **Bullying: A handbook for educators and parents**. Westport, CT: Praeger

47. Rodkin, P. C. (2002). **I think you're cool: Social status and group support for aggressive boys and girls.** Invited address to the 8th Triannual Meeting of the Northeast Social Development Consortium, New York, NY.
48. Rumberger, R. W. (1995). Dropping out of middle school: A multilevel analysis of students and schools. **American Educational Research Journal**, 32 (3), 583-625.
49. Schwartz, D., Dodge, K. A., Pettit, G. S. & Bates, J. E. (1997). The early socialization of aggressive victims of bullying. **Child Development**, 68 (4), 665-675.
50. Shields, A. & Cicchetti, D. (2001). Parental maltreatment and emotion dysregulation as risk factors for bullying and victimization in middle childhood. **Journal of Clinical Child Psychology**, 30 (3), 349-363.
51. Smith, J., Twemlow, S. W. & Hoover, D. (1999). Bullies, victims and bystanders: A method of in-school intervention and possible parental contributions. **Child Psychiatry and Human Development**, 30 (1), 29-37.
52. Smokowski, P. R. & Holland Kopasz, K. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics and intervention strategies. **Children & Schools**, 27 (2), 101-110.
53. Sourander, A., Helstelä, L., Helenius, H. & Piha, J. (2000). Persistence of bullying from childhood to adolescence – A longitudinal 8-year follow-up study. **Child Abuse Neglect**, 24 (7), 873-888.
54. Steinberg, L. (1996). **Beyond the classroom.** New York: Touchstone.
55. Steinberg, L., Mounts, N. S., Lamborn, S. D. & Dornbusch, S. M. (1991). Authoritative parenting and adolescent adjustment across varied ecological niches. **Journal of Research on Adolescence**, 1 (1), 19-36.
56. Straus, M. A. & Fauchier, A. (2007). **Manual for the dimensions of discipline inventory (DDI).** Durham: Family Research Laboratory, University of New Hampshire.
57. Sušac, N., Rimac, I. & Ajduković, M. (2012). **Epidemiološko istraživanje nasilja među djecom.** Rad prikazan u sklopu nacionalne konferencije Raširenost nasilja nad djecom u obitelji i među vršnjacima. 22. i 23. ožujka 2012., Zagreb.
58. Velki, T. (2012a). **Provjera ekološkoga modela dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima.** Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
59. Velki, T. (2012b). Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom. **Psihologijske teme**, 21(1), 29-60.
60. Wang, J., Iannotti, R. J. & Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. **Journal of Adolescent Health**, 45 (4), 368-375.
61. Wilkinson, R. G. & Pickett, K. E. (2006). Income inequality and population health: A review and explanation of the evidence. **Social Science & Medicine**, 62 (7), 1768-1784

62. Williams, K. R. & Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. **Journal of Adolescent Health**, 41 (1), 14-21.
63. Wolke, D., Woods, S., Stanford, K. & Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. **British Journal of Psychology**, 92 (4), 673-696.
64. Yahav, R. (2006). The relationship between children's and adolescents' perceptions of parenting style and internal and external symptoms. **Child: Care, Health and Development**, 33 (4), 460-471.

Tena Velki

*Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of Psychology*

Gordana Kuterovac Jagodić

*University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of Psychology*

ROLE OF FAMILY STRUCTURE AND PROCESS VARIABLES IN THE EXPLANATION OF CHILDREN'S PEER VIOLENCE

ABSTRACT

Socio-ecological models, in addition to individual factors, emphasize the importance of contextual factors for the occurrence of peer violence, notably family and school. The aim of the study is to verify the predictiveness of some structure and process family variables and variables from the mesosystems of families and schools in order to explain physical and verbal peer violence. The study included 880 students from fifth to eighth grades, their parents and their homeroom teachers. Data on peer violence was collected by using self-ratings, self-nominations and peer nominations from students' classes. Information about parenting practices was collected from the children, while the parents provided data on the socioeconomic status of their family, knowledge of the child's peers and involvement in the child's education. Homeroom teachers reported about the frequency of contact between parents and the school. Data were analyzed using multivariate multilevel modeling. Demographic variables that explain both types of peer violence were the child's older age and, for physical violence, the male gender. At the individual level, structural family variables which have an effect on the differences in violent behavior refer to the incompleteness of the family and, on the interclass level, the differences in family income of students. Concerning the process family variables on the individual level, peer violence can be connected to more frequent parental punishment and lenient parental supervision. Physical peer violence at the individual level is also connected to greater parental permissiveness and greater parental involvement in the child's education. Verbal peer violence at the interclass level can be linked to family income inequality within the class, while physical peer violence at the interclass level did not have significant predictors.

Key words: family, parental behavior, SES, peer violence, multilevel modeling.